

JOSEP CORELL I VICENT

DESTRUCCIÓ D'INSCRIPCIONS ROMANES DE VALÈNCIA ALS SEGLES XVI I XVII. REVISIÓ DEL TEMA

RESUM

A Joan Salaia, rector de la Universitat de València, se li atribueix la responsabilitat de l'enterrament, per raons religioses, de moltes inscripcions romanes sota el pont dels Serrans en 1517. D'altra banda, segons Josep Vicent de l'Olmo, a mitjan segle XVII, Isidor Aliaga, arquebisbe de València, ordenà destruir, pels mateixos motius, dues inscripcions romanes que es trobaven a la catedral. En el present article l'autor tracta d'esbrinar què hi ha al fons d'aquestes notícies. Pel que fa a la primera, basant-se en arguments nous i en d'altres ja coneguts, sosté que és una simple llegenda. En l'epigrafia romana de València no s'observa en cap moment una solució de continuïtat, com la que s'hagués produït si la notícia fos autèntica. En canvi, respecte de la segona notícia, demostra que no hi ha cap raó per a dubtar de la seua veracitat. Sabem, fins i tot, quines inscripcions van ésser destruïdes en aquesta ocasió.

ABSTRACT

Joan Salaia, Rector of the University of Valencia, has been considered responsible for the burial –for religious reasons– of a great many Roman inscriptions under the Serrans bridge in 1517. On the other hand, according to José Vicente del Olmo, around mid 17th century, Isidoro Aliaga, archbishop of Valencia, destroyed, for the same reasons, two Roman inscriptions from the cathedral. In this article, the author will try to find out the truth underlying this information. Concerning the first piece of information, with the basis of new as well as old research, he states that it is just a legend. In Roman epigraphy from Valencia, a gap cannot be observed at any time, as it would happen if the news were authentic. Nevertheless, with respect to the second information, he shows that there are no reasons to suspect any lack of authenticity. We even know what inscriptions were destroyed at that particular time.

1. INTRODUCCIÓ

Al doctor parisenc i rector de la Universitat de València, Joan Salaia¹, se li atribueix la responsabilitat de l'enterrament de moltes inscripcions romanes sota el pont dels Serrans en 1517. D'altra banda, a mitjan segle XVII, fra Isidor Aliaga, arquebisbe de València, ordenà destruir unes inscripcions romanes que es trobaven a la catedral. Ambdues notícies constitueixen l'objectiu del present treball.

Tanmateix, abans d'abordar el tema, per tal de no distorsionar la realitat parlant exclusivament de destrucció de làpides romanes, considere que és de justícia al·ludir, si més no, a la gran estima que aquestes han despertat generalment al nostre país. En aquest sentit, vull esmentar dos fets força significatius. Per una part, moltes inscripcions romanes es conserven a esglésies, ermites i abadies per tot arreu del País Valencià. I cal remarcar que no es tracta de casos aïllats i esporàdics, sinó d'una pràctica general i constant². Per altra banda, al segle XVIII, l'arquebisbe F. Fabián y Fuero va recollir gran quantitat d'inscripcions i les va col·locar a les parets del palau que s'estava construint al Villar del Arzobispo³.

¹ A la documentació contemporània apareix el cognom sota les formes Selaia, Salaya i, sobretot, Celaya. Aquesta última, una llatinització de les anteriors, és la que s'imposarà posteriorment. Joan Salaia (València, ? -1558), dominic, va estudiar i ensenyar a la Sorbona. En el 1525 fou nomenat rector perpetu de la Universitat de València. Sobre Salaia, una de les grans figures de la València del segle XVI, no existeix encara cap monografia, sinó solament estudis parcials. Pel que fa a la vida, obres i pensament, vegeu GARCÍA VILLOSLADA, R.: *La Universidad de París durante los estudios de Francisco de Vitoria O.P (1507-1522)*, Roma, 1938, pp. 180-215; FUSTER, J., *Heretgies, revoltes i sermons*, Barcelona, 1968, pp. 43-58; ESTEBAN MATEU, L.: *Catedráticos eclesiásticos de la Universidad valenciana del siglo XVI*, Salamanca, 1977, pp. 28-31; GALLEGO SALVADORES, F. J.: "La enseñanza de la Metafísica en la Universidad de Valencia durante el siglo XVI", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 45, 1972, pp. 137-172; *id.*, "La facultad de teología de la Universidad de Valencia durante la primera mitad del siglo XVI". *Escritos del Vedat*, 5, 1975, pp. 81-132; *id.*, "El nominalismo en la Universidad de Valencia durante la primera mitad del siglo XVI". *Cuadernos Salmantinos de Filosofía*, 2, 1975, pp. 273-310; *id.*, en col·laboració amb FELIPE, A.: "Grados concedidos por la Universidad de Valencia (1500-1525)", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 51-52, 1978-79, pp. 323-380.

² A la Vila Joiosa es troben dues inscripcions en l'església parroquial (CIL II, 3572, 3573); a Dénia, una en l'ermita de Santa Paula (CIL II 3584); a l'Ènova, dues en l'església (CIL II 3653; Ventura, A.: "Inscripciones romanas de Valencia". *APL* 14, 1975, p. 240) i una tercera a l'abadia (Ventura, A.: *a.c.*, pp. 240-s); a Xàtiva, dues en Sant Feliu (CIL II 3623, 3638); a València, una en Sant Tomàs (CIL II 3732), una altra en la catedral (CIL II 3773) i cinc en la basílica de la Mare de Déu (CIL II 3726, 3733, 3738, 3752, 3753); a Llíria, una en l'església de la Sang (CIL II 3799); a Sagunt, dues en l'escala d'accés a Santa Maria (CIL II 3865, 3866), a Mascarell, una en el campanar (CIL II 4028); a Assuévar, una en l'església (CIL II 4030); a Almassora, una en la façana de l'església (CIL II 4031); a Viver, dues en l'església (CIL II 4010, 6069) i una altra en l'ermita de Sant Francesc (Alföldy, G.: "Epigraphica Hispanica V. Inschriften aus Jérica und Umgebung". *ZPE* 54, 1984, pp. 235-ss); etcètera.

³ La primera notícia es troba en una carta de F. Morató a B. Ribelles, datada l'1 d'abril del 1807. Aquesta carta va inclosa al manuscrit 81 de B. Ribelles, que es conserva a l'arxiu dels Dominics de València; vegeu també SANCHIS SIVERA J.: *La Diócesis Valencina. Estudios históricos*. València, 1920, núms. 497, 502, 505-524; Llatas Burgos, V., "Carta arqueológica de Villar del Arzobispo y su comarca". *APL*, 6, 1957, pp. 174-ss.

A la vista d'açò, ressalten més encara les notícies sobre la destrucció de làpides romanes per raons de caràcter religiós. Però ¿quina base i quin abast tenen realment les esmentades notícies?

2. EL SUPOSAT ENTERRAMENT DE LÀPIDES ROMANES

Tota la polèmica que s'ha mantingut des de principis del segle XVII fins ara sobre si hi hagué o no enterrament de làpides romanes, parteix del següent text d'Escolano:

"A nuestro gran philosopho Nuñez... le oymos muchas vezes confessar que algunas de las piedras de Valencia le havian alumbrado y servido de faraute para penetrar algunos lugares incógnitos de Plinio y de Suetonio Tranquillo. Pero llorava sobre ellas la senzilla piedad de un gran theólogo parisiense de nuestra nación, llamado el maestro Joan Salaya, que viendo hazer a los curiosos tanta estima destas piedras romanas, se le antojó que bolvia por aquel camino a retoñecer la gentilidad y el adorar estatuas y dioses de piedra, y para quitarlas y que no sirviessen de estropieço, requirió a los regidores de la ciudad, que las mandassen recoger; y pues abrían las çanjas para los cimientos de la puente de los Serranos (que sería por el año de mil quinientos y diez y ocho) las enterrassen en ellas. Pesó más su authority que las piedras y quedaron desde entonces infinitas sepultadas, con notable agravio de la Antigüedad. Desta persecución se pudieron escapar algunas, de las quales se hizo memoria en libros: y aunque se han desaparecido muchas dellas, todavia nos quedan un montón en pie"⁴.

Aquest text és fonamental, puix que constitueix l'únic argument sobre el qual es basen, directament o indirecta, tots els autors que, des d'aleshores ençà, acusaran Salaia d'un acte d'intolerància i obscurantisme imperdonable en un home de la seua talla intel·lectual.

En general, hom ha acceptat la notícia com a verídica⁵. Tanmateix, cal afegir de seguida que aquells que donen com a bona la notícia no s'han preocupat, ni

⁴ ESCOLANO, G., *Década primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia*, València, 1610-1611. cols. 773-s.

⁵ Donen com a bona la notícia NICOLÁS, A.: *Biblioteca Hispana Nova*. Madrid, 1783-1788. I, pp. 773-ss.; RODRÍGUEZ, J., *Biblioteca Valentina*. València, 1747, pp. 250-s.; ORTÍ I FIGUEROLA, F.: *Memorias históricas de la Universidad de Valencia*, Madrid, 1730, pp. 155-ss.; XIMENO I SORLI, V.: *Escritores del Reyno de Valencia...*, València, 1747-49, I, pp. 107-ss.; GALIANA, LL.: *Tractatus de inscriptionibus antiquis, duobus tomis comprehensus*, ms, paràgr. 5; aquest manuscrit es conserva, inèdit, a la biblioteca de la Universitat de València sota la signatura M-92; SALES, A.: *Turiae marmor. nuper e fossum...*, València, 1760, pp. 42-ss.; Mestre, A.: *Mayans i Siscar, G., Epistolario...*, València 1972-77, II *Mayans y Burriel*. Transcripción, notas y estudio preliminar, p. 360; CORTÉS LÓPEZ, M.: "Arkeologia o antigüedades de Valencia", *Boletín enciclopédico de la Sociedad Económica de Amigos*

poc ni molt, d'analitzar-la. Solament Hübner ha tractat de justificar-la en certa manera. Aquesta sembla ser corroborada, segons ell, pel fet que, d'unes cinquanta inscripcions conegudes, tan sols se'n conservaven vint al seu temps⁶. Però l'argument és insostenible, ja que, com veurem, en temps de Salaia no es coneixien cinquanta inscripcions sinó, como a màxim, la meitat. A més, la pèrdua de trenta inscripcions és posterior a la construcció del pont dels Serrans.

Però no tots són acusadors. Hi ha també autors que refusen la veracitat de la notícia. El primer en estudiar la qüestió fou el dominic Josep Teixidor⁷. Arriba a la conclusió que l'enterrament de làpides és una pura llegenda. Aquest no consta en cap document de l'època. Escolano es contradia ell mateix, ja que parla de destrucció sistemàtica de les làpides, però afirma també que, al seu temps, en restaven encara un munt. En fi, quan es construïa el pont dels Serrans (1517-18), Salaia es trobava a París. De la mateixa opinió que Teixidor és Jaume Villanueva, igualment dominic⁸. A partir de mitjan segle XIX, no pocs autors s'adheriran a la mateixa tesi, però sense aportar res de nou⁹.

Els arguments que aporten J. Teixidor i J. Villanueva en contra de la veracitat del text d'Escolano són de tal pes que, últimament, alguns ja no saben què pensar sobre el tema. Miquel Tarradell declara que és difícil decidir-se en un sentit o en l'altre, atesa la vaguetat de les dades aportades per acusadors i defensors¹⁰. I segons Joan Fuster, J. Villanueva ha demostrat que l'atribució a Salaia de l'enterrament de làpides és una simple llegenda. Això no obstant, Fuster afirma rotundament que hi hagué enterrament de làpides romanes abans o després de la vinguda de Salaia¹¹.

del País, 1, 1841, p. 331; HÜBNER, E.: *Corpus Inscriptionum Latinarum II*, Berlín, 1869, p. 502 (=CIL II); Cruilles. VICENTE SALVADOR Y MONTSERRAT, MARQUÉS DE: *Guía urbana de Valencia antigua y moderna*. València, 1876, II, pp. 167 i 279; BONILLA Y SAN MARTÍN, A.: *Luis Vives y la filosofía del Renacimiento*. Madrid, 1903, p. 588, nota 20^a; MARTÍNEZ ALOY, M.: "Provincia de Valencia". *Geografía General del Reino de Valencia*. (Barcelona, s.a.). I, p. 670, nota 1214.

⁶ CIL II, p. 502.

⁷ TEIXIDOR, J.: *Antigüedades de Valencia. Observaciones críticas... Escribiólas en 1767*, ed. per CHABÁS, R. - BORONAT BARRACHINA, P., València, 1895, pp. 54-62; aquest capítol ha estat publicat també en *El Archivo*, 6, 1892, pp. 307-313.

⁸ VILLANUEVA, J.: *Viage literario a las iglesias de España*. Madrid, 1802-1852, IV, pp. 59-79. En el fons, Villanueva no fa més que donar a conèixer els resultats de Teixidor, que seguien encara inèdits a mitjan segle XIX.

⁹ ORTIZ ZARAGOZA, J. M.: *Carta en que se da noticia de algunas antigüedades del real convento de Nuestra Señora del Carmen de la ciudad de Valencia...* València, 1779, pp. 21-27; ORELLANA, M. A.: *Valencia antigua y moderna...*, ed. per CORBÍ y DE ORELLANA, C., València, 1923-24, II, pp. 541-ss.; BOIX V., *Historia de la ciudad y reino de Valencia*. Valencia 1845-47. I, pp. 404-ss.; de ONTALVILLA, L. (pseudònim de Pascual Boronat i Barrachina), *El P. Fr. José Teixidor y Trilles. Apuntes biobibliográficos*, en Teixidor, J., o.c., p. XXVI; GARCÍA VILLOSLADA, R., o.c. a la nota 1, pp. 213-ss.; GALLEGO SALVADORES, F. J.: "El nominalismo en la Universidad de Valencia durante la primera mitad del siglo XVI", *Cuadernos Salmantinos de Filosofía*, 2, 1975, pp. 301-s. nota 113.

¹⁰ TARRADELL, M.: "Valencia, ciudad romana. Estado actual de los problemas". *Saitabi*, 12, 1962, pp. 6-s.; del mateix parer és PEREIRA MENAUT, G., *Inscripciones romanas de Valencia*, València, 1979, p. 13.

¹¹ FUSTER, J., o.c. a la nota 1, pp. 55-ss. Un plantejament similar feia ja Martínez Aloy, J., o.c. a la nota 5, p. 670, nota 1214.

Aquest és, a grans trets, l'estat de la qüestió. Aquesta és suficientment important com per a no deixar-la en l'*impasse* en què es troba en l'actualitat. Per altra banda, tenim dades, al meu parer, suficients per a poder afirmar que mai no s'ha donat ningun enterrament de làpides romanes sota el pont dels Serrans. Tota la meua argumentació girarà al voltant del text d'Escolano.

L'obra en què recull Escolano la notícia aparegué en 1610-1611, és a dir, vora un segle després del fet que narra. Aleshores, és clar, ja no restava ningun testimoni que pogués desmentir la notícia. A més, les làpides eren enterrades sota un pont. Pensar que una vintena de làpides –no devien d'haver-ne més a València– podien ajudar a la construcció del pont fóra una bajanada. Es fa enterrar les inscripcions sota el pont, per tal que ningú no puga comprovar mai la falsedat. Pel que fa a aquest punt, cal recordar que Pere Joan Beuter, contemporani de Salaia i interessat per l'epigrafia romana de València, desconeix l'enterrament de làpides¹². No és un argument decisiu, però cal reconèixer que silenciar una notícia tan important fóra força estrany.

Partint de les paraules "... le oymos muchas veces confesar...", hom ha entès el text d'Escolano com una notícia global que aquest hauria escoltat de boca del mateix Pere Joan Nunyes. Tanmateix, el text no conté una sola notícia sinó dues: l'una referent al gran servei que les inscripcions prestaven a Nunyes; l'altra, en canvi, a la inquietud que causaven a Salaia. ¿Va ser Nunyes qui comunicà també a Escolano els malsons de Salaia a causa de les inscripcions romanes? L'historiador no ho diu explícitament. I no tenim cap base per a suposar-ho així. En tot cas, convé observar que Nunyes no havia nascut encara, quan es va reconstruir el pont dels Serrans¹³. Així que difícilment pogué ser ell el responsable de la segona notícia.

Segons Escolano, es va dur a cap una recollida sistemàtica de les làpides de la ciutat. Infinites d'aquestes foren enterrades, i tan sols algunes escaparen a la persecució general. Però açò resulta insostenible per una sèrie de raons. En l'arxiu municipal de València no he trobat cap document que faça al·lusió a la recollida i posterior enterrament de làpides romanes¹⁴. I açò és força significatiu, ja que la reconstrucció del pont dels Serrans, desfet per la gran avinguda del 28 de setembre del 1517, es troba minuciosament detallada als llibres de la *Sotsobre-*

¹² BEUTER, P. A.: *Primera part de la història de València, que tracta les antiguitats de Spanya...*, València, 1538.

¹³ No se sap quin any va nàixer Pere Joan Nunyes. Segons Esteban Mateo, L.: *o.c.* a la nota 1, p. 56, hauria nascut el 1525, mentre que Teixidor, J., *o.c.*, a la nota 7, p. 61, proposa el 1529.

¹⁴ Al volum A-57 del *Manual de Consells* de l'any 1517, al foli 445, es parla de la gran avinguda del riu que enderrocà diversos ponts. I els folis 501v. i següents contenen els acords del Consell General celebrat el 3 de novembre del 1517. Un dels acords és la provisió i el poder donats als jurats perquè "se tornen a fer los ponts que derrocà lo diluvi del riu". En la sèrie *Claveria Comuna* de 1517 tampoc no he trobat la notícia de l'enterrament.

ria de Murs i Valls¹⁵. Per altra banda, les dades que tenim sobre l'epigrafia de la ciutat de València, lluny de prestar suport a la idea d'una destrucció general de làpides, la contradiuen ostensiblement. En efecte, seguint les peripècies de cada una de les inscripcions de València, he pogut comprovar que totes les que eren conegudes abans del 1517, es van conservar després d'aquesta data. Per aquest temps, València devia comptar amb una vintena d'inscripcions, segons sembla deduir-se dels autors més antics. La col·lecció anònima de finals del xv o principis del xvi, designada com *l'Antiquus* per Hübner¹⁶, presenta cinc inscripcions de València (CIL II, 3734, 3735, 3736, 3744, 3771). Totes elles van sobreviure a la suposada persecució de Salaia. Bembo, que va visitar València en el 1505¹⁷, recull les cinc anteriors i altres vuit més (CIL II, 3727, 3729, 3745, 3751, 3754, 3756, 3760, 3773). Totes elles van sobreviure igualment, a excepció de CIL II, 3756, un petit fragment que, probablement, desaparegué abans del 1517¹⁸. Finalment, Accursio, que visità València en el 1525¹⁹, coneix part de les anteriors i quatre de noves (CIL II, 3728, 3763, 3768, 3772). Aquestes dades contradiuen definitivament el suposat enterrament d'infinites inscripcions, del qual tan sols s'haurien escapat algunes per casualitat.

Seguint les dades del CIL II, he constatat que, ni en el 1517 ni després, no es dona mai una desaparició massiva d'inscripcions a la ciutat de València. Per tant, no té cap fonament Fuster quan afirma: "Algú devia haver estimulat l'eliminació de les làpides romanes que tenia la València de l'època. Això és indiscutible. Perquè sí que n'hi va haver de destrucció: d'enterrament. Abans o després de la vinguda de Celaia, però, n'hi va haver"²⁰.

¹⁵ El volum corresponent als anys 1517-18 es troba a l'arxiu municipal sota la signatura d³-100. Ací, des del foli CXXXVI fins al CCCXXIII, s'especifiquen, detalladament i dia a dia, totes les despeses que es fan tant per l'adquisició de materials com per les feines realitzades en la reconstrucció dels ponts, sèquies, camins, etcètera. Per tant, si s'hagués produït una recollida de làpides per tota la ciutat, hauria de figurar ací l'assentament corresponent. Jo no l'he trobat. Per això resulta força estranya la notícia que, segons ORTIZ ZARAGOZA, J. M. o.c. a la nota 9, p. 22, es trobava en el manuscrit de Gazull, V., *Antigüedades de Valencia*, com segueix: "En el año 1517, D. Vicente Zaera, regidor de esta patria, recogió varias lápidas antiguas de esta ciudad, para ayuda de la obra del puente de Serranos que se hacía". Fan referència encara a aquest text ORELLANA, M. A., o.c. a la nota 9, II, p. 543, i CRUILLES, V., o.c. a la nota 5, II, p. 167. Aquest manuscrit, probablement, s'ha perdut. N'hi ha un resum, però, en un altre manuscrit que es conserva a la Universitat de València sota la signatura M. 914. Es tracta d'una còpia de diferents manuscrits feta per Francisco Pasqual Chiva a finals del xviii. Al foli 76 diu: "Noticias sacadas de los Manuales de esta ciudad de Valencia por el Doctor Vicente Gaçull: y copiados por Mosen Francisco Pasqual Chiva...". Bé, en aquest resum, que s'estén fins el foli 102v., no consta la notícia referent a la recollida de làpides.

¹⁶ CIL II, p. VI, 6.

¹⁷ CIL II, pp. VII i 501.

¹⁸ Cf. PEREIRA MENAUT, G.: o.c. a la nota 10, núm. 46.

¹⁹ Cf. CIL II, pp. VII i 501.

²⁰ FUSTER, J.: o.c. a la nota 1, p. 55.

És cert que a València han desaparegut moltes de les inscripcions conegudes, però a poc a poc i al llarg de segles. Pel que fa a la proporció entre inscripcions conegudes i desaparegudes, València és, després de Sagunt, el centre més afortunat de tot el País Valencià²¹.

Segons el text d'Escolano, el responsable de la bàrbara malifeta, duta a terme durant la construcció del pont dels Serrans (1517-1518), va ser Salaia. Ara bé, consta documentalment que Salaia durant aquests anys es trobava a París. Segons un document de l'antiga Sorbona, conservat actualment a la biblioteca de l'Arsenal de París, "Joannes de Celaya hispanus Valentinus Lutetiam circa annum 1505 venit ibique bonas litteras ut vocant et Philosophiam publice professus... Et postquam annos circiter decem philosophica docuisset ad theologiam transiit primumque hospes Sorbonae anno 1514 socius 1517"²². Es va llicenciar i doctorar a la Sorbona el 24 de març i el 21 de juny respectivament, de l'any 1522²³. Degué tornar a València pel 1524 o 1525, ja que, en una carta a Carles V, datada l'11 de juliol del 1525, els jurats de València es refereixen a la vinguda de Salaia a València com a una cosa recent²⁴.

La conclusió, doncs, ja no pot ser més clara: totes les dades desmenteixen rotundament el text d'Escolano. Però ¿com i quan pogué sorgir aquesta llegenda que s'ha convertit en el major descredit de Salaia? No resulta fàcil donar una resposta satisfactòria. No crec que el responsable fos Nunyes. El que sí sabem és que hi hagué una sèrie de circumstàncies molt propícies perquè prosperés la llegenda. J. Salaia, home orgullós i integrista rematat, regressa a València amb els aires de superioritat que li donava el títol pompós de *doctor parisiensis*. Els jurats de la ciutat el van proposar com a rector perpetu de la Universitat, càrrec que mantingué fins a la seua mort en el 1558. Durant aquest llarg període Salaia encapçalà una lluita implacable contra erasmistes i humanistes, impeding a

²¹ La proporció entre el total d'inscripcions conegudes i el de desaparegudes en els principals centres del País Valencià és la següent:

	Conegudes	Desaparegudes	% de desaparegudes
Elx	40	19	47'50
Alacant	16	9	56'25
Dénia	31	15	48'39
Xàtiva	48	25	52'08
València	81	34	41'98
Llíria	65	44	67'69
Sagunt	336	115	34'23

És a dir, després de Sagunt, València és la ciutat en què es dona un percentatge menor d'inscripcions desaparegudes. Segons GORDON, A. E.: *Illustrated Introduction to Latin Epigraphy*. Berkeley, 1983, p. 4: "Perhaps no more than half of the inscriptions ever mentioned or quoted in the past are extant and accessible today". Per tant, València, que compta quasi amb el 60% d'inscripcions existents, es pot donar per afortunada.

²² *Arsenal*, ms. 1021, pp. 499-500; la cita es troba en GARCÍA VILLOSLADA, R., *o.c.* a la nota 1, p. 182, nota 3.

²³ Cf. GARCÍA VILLOSLADA, R., *o.c.* a la nota 1, pp. 184 i 212.

²⁴ La carta ha estat publicada per TEXIDOR, J., *o.c.* a la nota 7, pp. 58-59.

alguns d'ells l'accés a la Universitat de València i obligant-los a exiliar-se²⁵. En aquesta guerra entre erasmistes i antierasmistes, és molt probable que se li ocorregués a algú aquesta badomia que caricaturejava tan bé l'actitud de Salaia, o millor Celaia, entossudit en una cacera de bruixes.

3. INSCRIPCIONS DESTRUÏDES PER ISIDOR ALIAGA²⁶

Segons Josep Vicent de l'Olmo, "... las dos (inscripciones) que estaban en la Iglesia mayor, las mandó borrar, como gran político-christiano, y religiosissimo prelado, don fray Isidoro Aliaga..."²⁷.

En el present cas, contràriament al que passava en l'anterior, ningú no ha dubtat mai de la veracitat de la notícia. I, de fet, no hi ha cap raó per a dubtar-ne. No se sap quin any tingué lloc la destrucció²⁸. És clar, però, que l'autor n'era contemporani i que pogué, fins i tot, ser testimoni directe del fet. A més, la notícia es correspon amb allò que sabem per altres autors antics, que parlen de dues inscripcions a la catedral dedicades, a l'igual que les que manà destruir Aliaga, pels *Valent(ini) Veter(ani) et Veteres*²⁹. Així que les dues inscripcions a les quals es refereix són, evidentment, CIL II 3735 i 3736.

Es tracta d'inscripcions conegudes des del segle XVI i situades per tots a la catedral, en l'altar de Sant Benet, actualment de Sant Agustí, junt a la sagristia³⁰. Les inscripcions, probablement pedestals, estaven dedicades, una al fill major i l'altra al fill menor de l'emperador Deci. Aquest, com se sap, fou un dels perseguïdors més acarnissats del cristianisme... ¿Fou aquesta la raó que impulsà l'arquebisbe a destruir-les? No sembla gaire probable. Però, per altra banda, tampoc no resulta convincent el raonament que fa de l'Olmo: "No le passó por

²⁵ Pel que fa a la lluita a València entre erasmistes i antierasmistes, vegeu FUSTER, J., *o.c.* a la nota 1, pp. 43-ss.; BATAILLON, M., *Erasmus y España. Estudios sobre la historia espiritual del siglo XVI*. Madrid, 1983, I, pp. 368-s.; II, p. 347; CÀRCEL ORTÍ, V.: *Historia de la Iglesia en Valencia*. València, 1986, I, pp. 157-167.

²⁶ Fra Isidor Aliaga (1568-1648) fou arquebisbe de València del 1612 al 1648.

²⁷ *Lithologia o explicación de las piedras y otras antigüedades halladas en las canjas que se abrieron para los fundamentos de la capilla de nuestra Señora de los Desamparados de Valencia*. València, 1653, pp. 62-s.

²⁸ Segons ORTIZ SANZ, J. F.: *Carta misiva del deán de Xàtiva a don Vicente Plá y Cabrera...* València, 1820, p. 36, les dues inscripcions foren destruïdes l'any 1640. L'autor no indica la font d'aquesta notícia.

²⁹ Sobre els autors que les situen *in sacello beati Benedicti iuxta sacristiam*, vegeu el comentari de CIL II 3735-3736.

³⁰ Segons SANCHIS SIVERA, J.: *La catedral de Valencia*, València, 1900, p. 307, el patronat de l'altar de Sant Benet passà en 1778 de la casa Revilla a Gregori Maians, el qual va canviar l'advocació de Sant Benet per la de Sant Agustí. Els pedestals es deuen conservar encastats en el mur de la capella, però no es poden veure, ja que tota la capella ha estat revestida de marbre.

alto el inconveniente que Pedro Gregorio en su República pondera tiene el conservar en los templos de los católicos las inscripciones y simulacros de los gentiles, donde pueden ser veneradas por algunos infieles tales antigüedades, y refiere los decretos de los concilios, en que se encarga a los obispos el cuidado de sepultar para siempre estas memorias³¹. Els decrets dels esmentats concilis semblen al·ludir més aviat a pràctiques de caràcter màgic. Certs autors veuen en el fet la voluntat de l'arquebisbe de dur a la pràctica el concili provincial celebrat a València el 1565³². El capítol IX de la sessió IV porta com a títol: "*Quae sapiunt Gentilitios ritus e templis removeantur*"³³. Tanmateix, tampoc aquestes paraules no pareixen justificar la destrucció. Ni al sínode del 1631, malgrat que conté una llarga sèrie d'avertències sobre els edificis dels temples, es troba cap decret que explique l'actuació d'Aliaga³⁴.

De l'Olmo parla de la destrucció de dues inscripcions solament. Ara bé, al carrer de la Barcella, sota l'arc que comunica el palau arquebisbal amb la catedral, es conserva encara una inscripció, la qual ha estat picada i esborrada per complet (CIL II 3754). La inscripció, coneguda des del segle XVI, encara conservava el text a principis del XVII, en què la van veure Escolano i Diago³⁵. És força probable, al meu parer, que aquesta inscripció fos esborrada al mateix temps que les anteriors. Em base en el fet que la inscripció és coneguda fins als primers anys del segle XVII; després ja no la llegeix ningú. Per altra banda, de l'Olmo no esmenta l'espatllament d'aquesta inscripció, probablement, perquè no venia al cas. No consta ni sembla probable que es destruïren més inscripcions en aquesta ocasió³⁶.

En resum: de vuitanta-una inscripcions conegudes a València, se n'han perdut trenta-quatre, un nombre proporcionalment inferior al dels altres centres del País Valencià, tret de Sagunt. De les trenta-quatre, dues amb tota certesa i una altra molt probablement, han estat destruïdes per motius religiosos; les altres han desaparegut a poc a poc, al llarg de més de quatre segles.

³¹ de L'OLMO, J. V.: *o.c.*, a la nota 27, p. 63.

³² Cf. TEBIDOR, J.: *o.c.* a la nota 7, p. 309; ORTIZ ZARAGOZA, J. M.: *o.c.*, a la nota 9, p. 23; TARRADELL, M., *a.c.* a la nota 10, p. 6.

³³ *Concilium provinciale Valentinum celebratum anno Domini 1565*. Valentiae, 1566.

³⁴ *Synodus Dioecesis Valentiae celebrata, praeside Ill. ac Rev. D. D. F. Isidoro Aliaga, Archiepiscopo Valentino, Anno MDCXXXI*, València, 1631.

³⁵ ESCOLANO, G.: *o.c.* a la nota 4, pp. 114 i 812; DIAGO, F.: *Anales del Reyno de Valencia*, I, València, 1613, p. 114.

³⁶ ORTIZ SANZ, J. F.: *o.c.* a la nota 28, p. 36, suposa que la inscripció dedicada a Júlia Mammea (CIL II, 3733) fou picada també per ordre de l'arquebisbe Aliaga. La suposició és infundada, ja que aquesta inscripció aparegué l'any 1652, és a dir, després de la mort d'Isidor Aliaga. Finalment, en contra del que afirma J. Sanchis Sivera, tampoc no fou destruïda per l'arquebisbe Aliaga la inscripció CIL II 3773, que encara es conserva actualment a la catedral en la base d'una columna.

